

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск LXV

Херсон – 2014

Черепанова С.Б.	138
Навчання іншомовного спілкування дошкільників	
Швець Є.С.	142
Роль гри під час навчання англійської мови	
Яковенко-Глушенкова Є.В.	145
Труднощі сприйняття аудіотекстів майбутніми вчителями французької мови на початковому ступені навчання	
Янковська І.М.	153
Художня ерудиція – як ключова компетентність молодших школярів в образотворчому мистецтві	

Розділ 3. Теорія і практика виховання

Яцула Т.В.	161
Культура особистісної взаємодії вчителя початкових класів як умова оптимізації виховної роботи	
Владимирова А.Л.	164
Використання пісенного фольклору у процесі театральної-ігрової діяльності в початкових класах	
Войтович О.В.	169
Психолого-педагогічні умови розвитку емоційної взаємодії вихователя з дітьми	
Гайсанов К.Р.	173
Роль цінностей в процесі духовно-морального розвитку і виховання особистості молодшого школяра	
Галич Т.В.	178
Особистісно орієнтована діяльність класного керівника в системі "Школа-сім'я"	
Горлова А.В., Резнік Н.О.	182
Питання підготовки майбутніх учителів початкової школи до гуманістично спрямованої виховної взаємодії	
Денисенко В.В.	188
Шляхи використання сучасних технологій формування творчої особистості у педагогічному процесі початкової школи	
Ковшар О.В.	195
Здійснення організації передшкільної освіти на засадах дитиноцентризму	
Крюкова О.В.	199
Розвиток творчої уяви дітей засобами музики в умовах наступності дошкільної та початкової освіти	

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ МУЗИКИ В УМОВАХ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано процес розвитку творчої уяви дітей дошкільного і молодшого шкільного віку засобами музичного мистецтва. У якості основного критерію розвитку творчої уяви дітей визначено характер сприймання дітьми жанрових ознак музичних творів, який спрямовує усвідомлення дітьми соціальної, значущості мистецтва.

Ключові слова: творча уява, діти, музичний образ, сприймання музики, емоційність, асоціації, художня діяльність.

У змісті особистісно-орієнтованої освіти пріоритетним напрямом виховання особистості традиційно вважається художньо-естетичний. Цілком зрозумілими вимогами його реалізації в освітній простір є досить тривалий час впровадження основних завдань художньо-естетичного виховання особистості. Адже, не зважаючи на складність залучення у виховну сферу мистецької складової, яка презентує форму суспільної свідомості у її філогенезі й має відносну самостійність існування, художньо-естетичне виховання спрямовується насамперед до особистості дитини, й обумовлює процес піднесення особистості до загальнолюдських цінностей мистецтва. Розвиток творчої уяви дітей, у цьому зв'язку, як провідного чинника сприймання мистецтва, об'єктивно обумовлений впровадженням принципу наступності дошкільної та початкової освіти, а музичне мистецтво, яке з дитячої колісанки супроводжує дитину у світ складного соціального оточення, є природним середовищем, що спонукає до організації дітей.

Психолого-педагогічні дослідження аналізують принцип наступності дошкільної та початкової освіти у якості складової тих методологічних засад освіти, які забезпечують її цілісність [1, с.3]. Досвід вітчизняної освіти значною мірою збагатився науково-методичними здобутками вивчення процесів наступності дошкільної і початкової освіти, провідні ідеї яких були презентовані на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Реалізація принципу наступності дошкільної та початкових ланок у контексті суб'єктивної парадигми освіти", що відбулася 17-18 травня 2007 року. На засадах гуманізації навчально-виховного процесу українськими вченими (А.Богущ, О.Богініч, Г.Беленька, Н.Гавриш та іншими) висвітлюються проблеми підготовки студентів до впровадження принципу наступності дошкільної та початкової освіти у навчальний процес, аналізуються соціально-психологічні, духовні, моральні аспекти виховання особисті дитини, а також розвиток інтелектуально-мовленневих й художньо-естетичних здібностей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

У контексті музичного виховання дітей впровадження принципу наступності дошкільної та початкової освіти досліджується, як в системі конкретизації педагогічних умов спрямованих до розвитку музичного мислення дошкільників і молодших школярів [2, с.373-377], так і на рівні загальної проблеми впровадження принципу наступності процес виховання дошкільників і молодших школярів [3, с.382-386]. У цьому зв'язку, наступність музичного виховання розкривається з позицій світоглядної функції музичного мистецтва, що обумовлює змістовне навантаження художніх образів, які мають для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку життєве значення й відповідають їхнім особистісним

сміслоутворенням. На цих засадах обґрунтовується доцільність визначення інтегрованих зв'язків музики з іншими видами мистецтву якості впливового фактора сприйняття дітьми художньої культури як цілісного соціокультурного явища. Автор вважає, що конкретне виявлення наступності музичного виховання дошкільників і молодших школярів визначається завдяки реалізації у музичну діяльність дітей основної функції музичного мистецтва – його комунікативності [3, с.385].

Методологічні засади дослідження творчої уяви дітей визначені у роботах І.Беха, Л.Виготського, О.Запорожця, А.Кукліна, В.Левіна, В.Собкіна, С.Рубінштейна та інших. Вчені досліджують творчу уяву на засадах виділяючи загальні закономірності розвитку творчої уяви дітей: реальності фантазії, [4, с.185], обумовленості уяви життєдіяльністю дитини [5, с.21], перетворення дійсності [6, с.357], однакової концентрації образності в онтогенезі й у філогенезі, що спричинює творчу уяву дошкільників і молодших школярів аналізувати на рівні першого, соціологічного, типу творчої уяви [7, с.9-12], випереджальної дії мистецтва у розвитку творчої уяви дітей [8, с.26], обумовленості орієнтації у плані образів [9, с.194], впливу її на формування духовно-моральних характеристик дитини [10, с.20]. В аналізі розвитку творчої уяви дітей засобами музики дослідники зазвичай звертають увагу на одну зі складових цього процесу: на конкретний вид музичної діяльності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [11, с.369-373], або на один з вікових періодів [12, с.148-156], що значною мірою обмежує визначення загальних характеристик розвитку творчої уяви дітей засобами музики. Отже, враховуючи вище викладене, метою даної статті є аналіз процесу розвитку творчої уяви дітей засобами музики в умовах наступності дошкільної та початкової освіти.

Організацію розвитку творчої уяви дошкільників і молодших школярів у процесі їх музичної діяльності доцільно спрямовувати до виявлення дітьми творчої активності як до художнього боку музики в цілому, так і до основних сфер життєдіяльності дітей: до природи, фантастичних, казкових явищ, а також до людини, її характеру та соціальному оточенню дітей. З цією метою важливим є визначення основних критеріїв розвитку творчої уяви дітей: а) прояв дітьми емоційно-естетичного ставлення до сприйняття музичних творів, художня образність яких спрямована до основних сфер життєдіяльності дітей; б) уміння виділити при сприйманні музики її жанрові ознаки, адже саме жанрові характеристики музичних творів розкривають їх соціальну сутність; в) уміння визначити роль жанрових характеристик і засобів музичної виразності в репрезентації художніх образів; г) уміння зв'язати художні образи музичних творів з художніми асоціаціями, які виникають і є в особистому художньо-естетичному досвіді; г) використання прикладів життєвих ситуацій при описі художніх характеристик музики.

Ураховуючи невеликий обсяг словникового запасу дітей, для усвідомлення ними жанрових характеристик музики й засобів художньої виразності, доцільно запропонувати список слів-визначень: мелодія плавна, спокійна або мелодія стрімка, весела тощо. Для прикладів музичних інтонацій маршу, пісні, танцю необхідно голосом, або на фортепіано показати відповідні зразки-схеми. Крім того, бажано, щоб у дітей були сформовані вміння імпровізувати ці схеми, а також створювати мелодійні звороти зображально-виражальної спрямованості. Ці вміння формуються ще у ранньому віці, і є одним із пріоритетних занять дітей, вони із зацікавленням вчать проспівувати, чи показувати на клавіатурі гладеньку шорстку котика, незграбність ведмедя та інше. Для вираження художніх асоціацій, які виникають у дітей в процесі прослуховування музики, пропонуються навідні запитання про наявні в особистому художньо-естетичному досвіді дітей аналогічні образи. Для актуалізації життєвих ситуацій увага дітей спрямовується при описі музичних творів до прикладів з власного життя.

Особливістю розвитку творчої уяви дошкільників і молодших школярів є її конкретне змістовне навантаження. Отже, музичні твори, художня образність яких відображує природу, є тим джерелом, що відповідає адекватному рівню усвідомлення ними, як художньо-естетичних характеристик природи, яка є сферою їхньої життєдіяльності, так і художніх

образів музики, змістом яких є природа. Дітям важливо запропонувати для сприймання музичні твори відомих ним жанрів – пісні, танцю і маршу й актуалізувати у процесі сприймання художніх образів цих творів відображення краси й різноманітності природи. У якості прикладу змістовного навантаження музичних образів, можна навести такі обрані твори: російська народна пісня "На лужку", український танець "Дощик" і марш С. Прокоф'єва "Хід коників".

Після прослуховування творів діти виконують творчу роботу, в якій вони реанімують своє враження про художні образи. При виконанні творчих завдань діти мають вільний вибір: 1) за допомогою рухів, жестів, співу, клавіатури фортепіано придумати свій твір, показати його жанрову приналежність, залучаючи в обіг власного сприймання жанрові зразки-схеми, й особливості зображально-виражальних засобів музики; 2) зробити малюнок, відобразивши в ньому художній образ, власні асоціації й уявлення про прослухану музику; 3) зробити опис музичного образу, пов'язавши його з художніми асоціаціями й життєвими ситуаціями.

Аналізуючи творчі роботи дітей, можна констатувати той факт, що діти як шкільного, так і дошкільного віку виявляють підвищений інтерес до художньо-асоціативних ознак музичних образів, художність яких спрямована до вираження природи, а також і до відповідних життєвих ситуацій. Діти апелюють до жанрових ознак та інших музичних характеристик творів частіше з метою краще виконати завдання, не відчуваючи художньої характеристики жанру. Слід зазначити, що усні описи дошкільниками прослуханих творів відрізняються емоційністю, діти часто підтверджують висловлення жєстами, мимовільними рухами. При колективній бесіді перебивають один одного, бажають поділитися своїми враженнями, їхній виклад позбавлений послідовності, а самостійність викладу межує з фантазуванням. Втім, діти цього віку мають художню витонченість сприймання, вони намагаються виявити не тільки індивідуальність, але й сфантазувати додаткові ознаки художнього образу. На відміну від молодших школярів, дошкільники сприймають жанрові та стилістичні характеристики музичних образів на рівні їх художнього змісту.

Діти молодшого шкільного віку виявляють велике зацікавлення до запропонованих зразків опису твору, намагаються використовувати запропоновані зразки для власних описів. Дітям цього віку значно легше послідовно, логічно викласти свої думки й визначити емоційний настрій музичних творів. Однак, слід зазначити, що школярі, які у дошкільному віці не були знайомими з такими типами творчих завдань, визначаючи емоційний зміст твору, віддають перевагу описові сюжетних і жанрово-виражальних характеристик музики, не звертаючи увагу на безліч мелодійних зворотів та ритмічних фігур, які помітили дошкільники й відобразили за допомогою жестів та міміки. Втім, молодші школярі, які вже були знайомі з виконанням цих завдань, у власних роботах намагалися деталізувати образи, розширюючи образи додатковою інформацією.

Художньо-естетичний досвід дітей формується у процесі спілкування дітей з казковими образами, адже, саме фантастичні образи музичного мистецтва є тим змістовним навантаженням творчої уяви дітей, яке спонукає до її розвитку. Для організації розвитку творчої уяви дітей, доцільно звертатися до музичних творів чи фрагментів музичних творів, художня образність яких має казковий зміст. Прикладом музичних творів які мають жанрові ознаки пісні, маршу і танцю й художню образність казкового змісту, можуть бути такі твори: "Хор чарівних дів" з опери М. Глинки "Руслан і Людмила", запропонований композитором для своєї маленької племінниці в інструментальному викладі для фортепіано, "Марш дерев'яних солдатиків" П. Чайковського і "Фантастичний танець" Р. Шумана.

Аналізуючи описи дітьми цих творів, можна зробити такі висновки, що при сприйнятті творів із казковою, фантастичною образністю у дітей спостерігається підвищений емоційний відгук незалежно від жанрової приналежності й засобів музичної виразності цих творів. При виділенні жанрових ознак і засобів музичної виразності у дошкільників підвищується активність порівняно зі школярами, які не знайомі з таким типом завдань. У процесі розповіді про художні образи чи опису творів діти використовують різноманітні

епітети, порівняння, уживають окличну форму речень, художні образи творів пов'язують з наявними асоціаціями з власного досвіду. Часто фантазують самі, наводячи приклади з життєвих ситуацій. Виконання творчих робіт у більшості випадків має активний характер.

Наприклад, прослухавши "Фантастичний танець" Р.Шумана, школярі відмічають, що танцюють чарівники. Мелодія дуже швидка й голосна на початку твору. Вони сильні. А потім усе кружляє й відлітає... У цьому описові ясно простежується сприйняття структури твору, характеру мелодійного розвитку й загальної динаміки твору. Висновки дошкільників про фантастичні, казкові явища свідчать, що ці образи викликають у дітей як художні асоціації, так і активізують увагу до життєвих ситуацій. Описи життєвих ситуацій діти пов'язують із фантастичними подіями, допускаючи вигадку в їхні щоденні заняття. З віком ця тенденція спадає. Якщо майже всі дошкільники вносять частку фантазії в життєві ситуації то у дітей шкільного віку ця тенденція спадає. З іншого боку, у школярів зростає тенденція до відображення фантастичних подій за допомогою засобів музичної виразності. Слід виділити той факт, що описи дітьми музичних творів з казковою тематикою викликають відносно стійкі художні асоціації не тільки у дошкільників, а й у школярів. Ця обставина підтверджує той факт, що в дітей склалися досить стійкі художні асоціації в їхньому індивідуальному художньо-естетичному досвіді, які визначили сферу їхнього творчого активності.

Важливим напрямом розвитку творчої уяви дітей є організація сприймання дітьми музичних творів, образи яких відображують сферу людських стосунків і саму людину, її настрої, внутрішній світ. Дітям також доцільно представити для слухання твори трьох різних жанрів – пісні, танцю, маршу. Прикладами таких творів можуть бути такі: українська народна пісня "Розповідь дідуся", "Танець ляльки" І. Берковича й марш Р. Шумана "Веселий селянин".

Аналізуючи розвиток творчої уяви дітей, змістом якої є відображення образу людини, доцільно визначити, що дошкільники не виявляють емоційної активності до сприйняття характеристик людини. Вони описують сюжетний бік твору, виявляючи значну частку фантазії. Так, описуючи українську народну пісню "Розповідь дідуся", відмічають, що пісню співає дівчинка, і вона сидить на руках у дідуся, в описі "Танець ляльки" діти також згадують життєві приклади, що у ляльки гарне плаття, вона любить завжди кружлятися в танці, вертітися, і я можу з нею танцювати, тому що я люблю свою ляльку. Про те, що музика весела, мелодія красива, швидка згадують тільки школярі.

Жанрові ознаки та особливості музичної виразності дошкільники відчувають у якості цілісних характеристик образу. Практично у всіх дітей при слуханні твору Р.Шумана "Веселий селянин" спостерігаються мимовільні рухи в такт музиці, що звучить, і при описі вони характеризують цей твір як бадьорий марш. Це свідчить про те, що діти в змозі виділити як характерну особливість виражальних засобів музики, її ритмічний рух й оцінити його з позицій музичного сприйняття. Більшість дітей дошкільного та шкільного віку звертає увагу на розвиток мелодії в марші Р.Шумана "Веселий селянин". Перехід мелодії з другого голосу в двоголосне виконання описують так, що селянин спочатку йшов один і співав пісню, а потім до нього підійшов його син, і вони стали співати вдвох, або селянин не втомився на роботі, тому що йому весело і він співає. А в середині твору вже співають кілька людей.

Аналізуючи подібні висловлювання, можна віднести їх до описів, що спираються на життєві ситуації. Ті описи, які ми віднесли до аналізу жанрових ознак твору й засобів музичної виразності, ніколи не представлені в чистому вигляді, а завжди пов'язуються або з художніми асоціаціями, або з життєвими ситуаціями. Наприклад, в описі української народної пісні "Розповідь дідуся" діти відмічають, що мелодія спочатку чутна здалеку, тихо. У середині пісні мелодія змінюється, стає дзвінкою. Це дідусь згадав свою бойову молодість, розхвилювався. А наприкінці пісні ця мелодія вщухає, тому що це лише спогади. Отже, наведені приклади свідчать, що досвід життєвих ситуацій та художніх асоціацій діти намагаються зв'язати з сюжетною канвою музики, чи інтерпретувати музичний твір у цікавому викладі.

На розвиток творчої уяви дітей у процесі сприймання музичних творів, які відображають образ людини, її настрої, почуття впливають, насамперед, жанрові ознаки й особливості засобів музичної виразності. Втім, діти молодшого шкільного віку обмежуються при виконанні творчих завдань запропонованими образами-семами й зв'язують музичні характеристики з життєвими ситуаціями або художніми асоціаціями. Ця обставина свідчить про те, що при сприйнятті музики діти, перш за все, спираються на запас життєвих вражень і художній досвід, який у них є. Найбільш яскраву й безпосередню емоційну реакцію викликає у дошкільників музичний твір "Веселий селянин". Описуючи особливості виразних засобів музики, діти звертаються до художніх або життєвих асоціацій.

Таким чином, обґрунтовані у психолого-педагогічних дослідженнях теоретичні засади розвитку творчої уяви дітей, й впровадження у сучасну освіту принципу наступності дошкільної та початкової освіти визначило основні позиції конкретної організації та аналізу цього процесу. Враховуючи, що у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку виявляється природний нахил до творчого, вибіркового ставлення до художніх особливостей музичних творів й принцип наступності зумовлює цілісність музичного виховання дітей, ми враховували у якості провідного фактора розвитку творчої уяви дітей засобами музики самі закономірності музичного мистецтва та спрямовували їх на характер сприйняття музики дітьми. Провідного значення у цьому зв'язку набувала інтонаційна природа музики. Використання закономірностей впливу музичного мистецтва на розвиток творчої уяви дітей спрямовує їх сприйняття до усвідомлення художньо-естетичної образності музичних творів, формує асоціативний фон сприймання, збагачуючи життєві інтереси художніми емоціями. Виділені у якості основного критерію розвитку творчої уяви дітей засобами музики характеристики сприймання дітьми жанрових ознак музичних творів, в умовах наступності дошкільної та початкової освіти, художньо узагальнюють сприймання дітьми музики на рівні її загальнолюдської, соціальної значущості. Отже, саме розвиток творчої уяви дітей засобами музичного мистецтва є тим чинником виховання особистості, який формує систему особистісних цінностей дітей, забезпечуючи активну життєву позицію дітей та орієнтацію в основних сферах їх життєдіяльності-природі, суспільстві й у казковому непізнаному світі.

Викладені позиції даної розвідки спрямовані до подальшого дослідження виховання особистості дитини в умовах антропоцентричного та особистісно орієнтованого підходів, запропонований матеріал має значно розширити нині діючі програми з музичного виховання дітей й знайти подальшу конкретизацію у практичній роботі вчителів і вихователів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш А.М. Підготовка педагогічних кадрів до реалізації принципу наступності дошкільної і початкової ланок освіти / А.М. Богуш // Гуманізація навчально-виховного процесу. Збірник наукових праць (спецвипуск): Матеріали науково-практичної конференції "Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб'єктної парадигми освіти" 17 - 18 травня 2007 року / За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. – С.3- 8.
2. Гаврилова Л. Г. Розиток музичного мислення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / Л.Г. Гаврилова, А.І. Роздимаха, Л.М. Бутова // Гуманізація навчально-виховного процесу. Збірник наукових праць (спецвипуск): Матеріали науково-практичної конференції "Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб'єктної парадигми освіти" 7 - 18 травня 2007 року / За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. – С 373 – 377.
3. Крюкова О.І. Наступність музичного виховання дошкільників і молодших школярів / О.І. Крюкова // Гуманізація навчально-виховного процесу. Збірник наукових праць (спецвипуск): Матеріали науково-практичної конференції "Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб'єктної парадигми освіти" 7- 18 травня 2007 року / За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. – С. 382-386.